

بررسی و نقد کتاب آموزش و پرورش مقایسه‌ای

محمد آرمند*

چکیده

آموزش و پرورش تطبیقی از مباحث مهم در علوم تربیتی است. دستاوردهای آموزش و پرورش تطبیقی در اصلاح نظام‌های آموزشی کاربرد بسیاری دارد، به همین دلیل به این موضوع در اغلب کشورها توجه شده است. در زبان فارسی کتاب‌های متعددی در این باره نوشته شده که یکی از این کتاب‌ها آموزش و پرورش مقایسه‌ای تألیف شراره حبیبی است که می‌تواند به عنوان یکی از منابع درسی آموزش و پرورش تطبیقی استفاده شود. از ویژگی‌های مثبت این کتاب از نظر فنی، حروف مناسب و خوانا، صفحه‌آرایی خوب، و قطع و طرح جلد مناسب است. از نظر محتوایی نیز سلیس و روان بودن متن، هماهنگی عنوان‌ها و مطالب، و بیان مطالب به نحو مختصر و مفید از ویژگی‌های مثبت کتاب است. از کاستی‌های کتاب می‌توان به قدیمی بودن مطالب و استفاده نکردن از منابع جدید و دست اول، نقل قول مطالب از سایر کتاب‌ها بدون تحلیل و بررسی، و آوردن برخی مطالب غیرمرتبط با آموزش و پرورش تطبیقی اشاره کرد. همین‌طور استفاده نکردن از تصویر، جدول، و نمودار از نارسایی‌های دیگر کتاب است. در پایان مقاله پیشنهادهایی کاربردی ارائه شده است که با استفاده از آن‌ها می‌توان کیفیت کتاب را بهبود بخشید.

کلیدواژه‌ها: آموزش و پرورش تطبیقی، نقد و بررسی کتاب، کتاب درسی دانشگاهی، مقایسه و تطبیق.

۱. مقدمه

در آموزش و پرورش مجموعه دانش‌ها، عقاید، آداب و رسوم و خصوصیات اخلاقی و

* استادیار مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی (سمت) mohammadarmand@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۶/۳، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۸/۲۴

قومی جامعه مطرح می‌شود. عوامل مزبور در جوامع گوناگون صورت‌های مختلف دارند، به همین دلیل نمی‌توان یک نظام آموزشی مطلوب و یک‌سان، که در همه جوامع قابل اجرا باشد، ارائه کرد.

از سوی دیگر، هیچ نظام آموزشی به‌خودی‌خود کامل و بی‌عیب و نقص نیست و هر نظام آموزشی با توجه به کمبودها و نواقص خود درصدد رفع نارسایی‌ها و گرایش به سوی کمال است. به عبارت دیگر، نظام آموزشی به آنچه دارد قانع نیست و به آنچه ندارد می‌اندیشد و این خود انگیزه‌ای برای رشد و رسیدن به کمال است (فرجاد، ۱۳۸۸). امروزه آموزش و پرورش منشأ تغییرات و نوآوری‌های اجتماعی در جامعه محسوب می‌شود. نهاد آموزش و پرورش و دگرگونی‌های اجتماعی تعامل دارند. آموزش و پرورش جریان و فراگرد تدریجی، تغییرات فرهنگی، اجتماعی، و توسعه ملی است. تغییر در آموزش و پرورش یعنی انجام دادن کارها، برنامه‌ها، و روندها به گونه متفاوت با توجه به گستردگی و تنوعی که در ساختار اجتماعی جامعه وجود دارد.

برنامه‌ریزی و فناوری و نوآوری راه‌ها، روش‌ها، و عناصر جدیدی هستند که در تغییرات و بهبود کارها و مطلوبیت آن‌ها مؤثر واقع می‌شوند. در روزگار ما همه ملت‌ها، با هر نظام سیاسی و اجتماعی پیش‌رفته و یا در حال پیش‌رفت به مسئله برنامه‌ریزی و اصلاحات آموزشی، با توجه به آخرین روش‌های آموزشی و فنی و پیش‌رفت‌های علمی جهان، توجه خاص دارند. این توجه تقریباً فراگیر و جهانی است و نسبت به دیگر فعالیت‌های اجتماعی از اولویت خاصی برخوردار است.

بررسی تاریخ تحول نظام‌های آموزشی جهان نشان می‌دهد که بیش‌تر کشورهای پیش‌رو برای تحقق این امر از مطالعات و پژوهش‌های تطبیقی در زمینه آموزش و پرورش بهره‌گرفته‌اند و از آن به عنوان شرط لازم برای طراحی نظام‌های آموزشی نوین خویش نام می‌برند و بر لزوم و ضرورت این گونه بررسی‌ها قبل از اقدام به هرگونه اصلاحات آموزشی جامع برای رفع نیازمندی‌های رو به رشد اقتصادی، فرهنگی و فنی خویش تأکید می‌ورزند. امروزه متفکران و متخصصان مراکز تعلیم و تربیت بین‌المللی بر ضرورت ایجاد این رشته نوین علمی در مؤسسات آموزش عالی و دانشگاه‌ها در مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری تأکید می‌کنند و این تأکید از اهمیت کار و نقش محققان این رشته علمی در معرفی نظام‌های آموزشی موفق جهان، شناخت مسائل آموزش و پرورش، معرفی نوآوری‌ها و روش‌های جدید در قلمرو آموزش و پرورش و دستاوردهای شگرف ناشی از آن حاصل شده است.

گنجاندن درس آموزش و پرورش تطبیقی در برنامه درسی دانش‌جویان رشته‌های علوم تربیتی، مدیریت و برنامه‌ریزی آموزشی، و علوم اجتماعی در کشور ما حدود سی سال سابقه دارد، لیکن تاکنون به علل عدیده از جمله ضعف آگاهی و اطلاع دقیق از هدف‌ها و کاربرد واقعی بررسی‌های تطبیقی آموزش و پرورش و یا دسترسی نداشتن به مطالعات نوین تطبیقی، که پژوهندگان معاصر به عمل آورده‌اند، این رشته علمی جایگاه به حق خود را، به عنوان ابزار لازم برای توسعه و اصلاحات بنیادین آموزشی، به دست نیاورده است. با این حال امید است این‌گونه مطالعات با توجه به تأکیدی که برنامه‌ریزان آموزش عالی کشور دارند، بسط و توسعه بیش‌تری یابد و پژوهندگان آموزش و پرورش تطبیقی کشورمان در راستای معرفی این دانش نوین از طریق تألیف و نگارش کتاب و نشر آثار خویش همت گمارند. در حال حاضر کشور ما یکی از مراحل مهم و اساسی و در عین حال حساس و دقیق خود را در زمینه توسعه آموزش و پرورش می‌گذراند. بدیهی است به‌موازات بسط و توسعه نهاد آموزش و پرورش باید به مطالعات تطبیقی آموزش و پرورش دست زد، زیرا این‌گونه مطالعات زمینه را برای انتقاد و رفع مشکلات نظام آموزش و پرورش فراهم می‌کند و اداره‌کنندگان چنین دستگاهی را در کشف و تحلیل مسائل تربیتی یاری می‌دهد. به سخن دیگر، آگاهی از تغییرات و اصلاحاتی که در نظام‌های تربیتی کشورهای دیگر رخ داده است و مشکلاتی که آنان در اصلاح و توسعه آموزش و پرورش خویش داشته‌اند و آشنایی با روش‌ها و تدابیری که برای حل این مشکلات به کار برده‌اند می‌تواند ما را در شناسایی مسائل آموزشی و اتخاذ تدابیر شایسته برای حل و فصل رضایت‌بخش آن‌ها، خصوصاً در زمانی که در اندیشه بنیاد نهادن نظام نوین آموزشی هستیم، یاری دهد. هم‌چنین این امر می‌تواند این امکان را فراهم کند که با ژرف‌اندیشی به اصلاحات آموزشی بنگریم و در مقام قانون‌گذار، برنامه‌ریز، و مجری طرح‌های آموزشی و اداره‌کنندگان کانون‌های تعلیم و تربیت با گام‌های استوار و سنجیده حرکت خویش را در تأمین خیر و صلاح عمومی آغاز کنیم و همان تجارب را که دیگران با صرف زمان و سرمایه‌گذاری وسیع به دست آورده‌اند، به علت بی‌اطلاعی، دوباره حاصل نکنیم.

بنابراین، بی‌سبب نیست که در جوامع پیش‌رفته و حتی مترقی جهان هر روز بر وسعت مطالعات و پژوهش‌های تطبیقی در آموزش و پرورش و بر شمار کانون‌های علمی که این قبیل بررسی‌ها را سرلوحه اشتغالات خویش قرار داده‌اند اضافه می‌شود و سیر تکاملی در این زمینه هم‌چنان ادامه دارد و شمول این‌گونه بررسی‌ها از نظر جغرافیایی و منطقه‌ای نسبت به گذشته نه چندان دور فراگیر شده است.

تطبیق و مقایسه به عملی اطلاق می‌شود که در آن دو یا چند پدیده را در کنار هم قرار دهیم و برای یافتن وجوه اختلاف و تشابه آن‌ها را تجزیه و تحلیل کنیم. اصولاً در زندگی روزمره بدون کار تطبیق و مقایسه نمی‌توان تصمیمی اتخاذ کرد و راه و روشی برای حل و فصل رضایت‌بخش امور انتخاب کرد. مثلاً زمانی که یک کالای خاص را از میان انواع مشابه آن برای خرید برمی‌گزینیم و یا از میان چند رشته تحصیلی رشته دلخواه خویش را انتخاب می‌کنیم و یا از میان چندین شیوه اداره امور مؤسسه‌های آموزشی، کار مدیریت یک مؤسسه را بر سایر مؤسسات آموزشی ترجیح می‌دهیم، در همه این موارد به نوعی مقایسه و تطبیق مبادرت ورزیده‌ایم که به اعتقاد خود به گزینش اصلح منتهی شده است.

در حیطه آموزش و پرورش این مقایسه یا تطبیق می‌تواند میان رویدادهای آموزشی در داخل یک نظام آموزش و پرورش صورت گیرد و یا در سطح وسیع‌تری ویژگی‌های گوناگون یک نظام تربیتی با نظام‌های تربیتی کشورهای دیگر مقایسه شود.

بدین سان آموزش و پرورش تطبیقی را می‌توان چنین تعریف کرد: آموزش و پرورش تطبیقی ترجمه اصطلاح comparative education است و به دانشی اطلاق می‌شود که موضوع آن شناسایی، تحلیل و مقایسه شباهت‌ها و تفاوت‌های پدیده‌های تربیتی در داخل یک نظام آموزشی و یا میان نظام‌های آموزش و پرورش کشورهای مختلف جهان با توجه به عوامل اجتماعی، مذهبی، اقتصادی، و سیاسی مؤثر در شکل و پیدایش آن‌هاست (محسن‌پور، ۱۳۸۹: ۱۰).

آموزش و پرورش تطبیقی امروزه یکی از مباحث مهم در علوم تربیتی است. دستاوردهای آموزش و پرورش تطبیقی در اصلاح نظام‌های آموزشی کشورهای گوناگون کاربرد بسیاری دارد، آموزش و پرورش تطبیقی منجر به شناخت می‌شود. این شناخت به جز آن‌که سبب توسعه دانش آموزش و پرورش تطبیقی می‌شود، چگونگی و چرایی موقعیت‌های تربیتی را به مسئولان و مربیان نظام‌های آموزشی می‌شناساند.

از بُعد روش‌شناسی، نگرش مقایسه‌ای باعث می‌شود پژوهش‌گران نظام‌های آموزشی از شباهت‌ها و تفاوت‌های موجود در میان پدیده‌های آموزشی آگاه شوند و از هر گونه نگرش افراطی در پذیرش یا رد الگوهای موفق نظام‌های آموزشی دیگر دوری جویند.

آموزش و پرورش تطبیقی می‌تواند پویایی نظام‌های آموزشی را برای مدیران و عاملان آن‌ها روشن کند. نمی‌توان نظام‌های آموزشی را بدون شناخت و پذیرش پویایی و پیچیدگی پدیده‌های آموزشی از بیرون اداره کرد.

آموزش و پرورش تطبیقی به بهبود نظام‌های آموزشی نیز کمک می‌کند. مسئولان نظام‌های آموزشی با شناخت وضعیت گذشته و اکنون این نظام‌ها می‌توانند بهتر عمل کنند.

یکی از یافته‌های مهم پژوهش‌های تطبیقی در آموزش و پرورش این است که نظام‌های آموزشی در ارتباط دائم و لازم با دیگر نظام‌های پیرامون (فرهنگ، اقتصاد و سیاست ...) عمل کنند؛ از این رو نمی‌توان پیرامون مدرسه حصار کشید تا دانش‌آموزان را جدا از متن جامعه تربیت کرد. بدین منظور این موضوع در اغلب کشورها مورد توجه است و نشریات و کتب فراوانی درباره آن به چاپ می‌رسد.

که در سال ۱۹۹۷ حدود ۵۵ نشریه، در سال ۲۰۰۱ بیش از ۱۲۷ نشریه و در سال ۲۰۰۳ نیز ۳۴۶ نشریه در سطح جهان مقالاتی با رویکرد تطبیقی در حوزه آموزش و پرورش چاپ کرده‌اند. هم‌چنین روند افزایش علاقه به مطالعات تطبیقی باعث تأسیس بیش از ۳۰ انجمن ملی و منطقه‌ای شده است (بری، ۱۳۹۰: ص، ر). منابع مهمی در این باره در سطح جهانی منتشر شده که از میان آن‌ها می‌توان از راهنمای بین‌المللی آموزش و پرورش تطبیقی (*International Handbook of Comparative Education*) نام برد که در سال ۲۰۰۹ در بیش از ۱۳۰۰ صفحه به چاپ رسیده است.

هم‌چنین مراکز تحقیقاتی مهمی در آموزش و پرورش تطبیقی فعالیت دارند^۱ (محسن‌پور، ۱۳۸۹: ۹۲). در این اثر بحث‌های مهمی مطرح شده است. هم‌چنین در سطح جهانی پژوهش‌های وسیع و گسترده‌ای در قلمرو آموزش و پرورش تطبیقی صورت گرفته که بسیار حائز اهمیت‌اند (منزون، ۲۰۱۱). در کشور ما نیز یکی از درس‌های اصلی در علوم تربیتی، در مقاطع گوناگون تحصیلی (کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری) درس «آموزش و پرورش تطبیقی» است.

افزون بر نشریات و مجلات حوزه علوم تربیتی، که به معرفی تجارب آموزشی سایر ملل می‌پرداختند، کتاب‌هایی نیز درباره نظام‌های آموزشی سایر کشورها در دهه‌های سوم و چهارم ۱۳۰۰ شمسی به زبان فارسی منتشر شد که از آن جمله می‌توان به کتاب تاریخ فرهنگ اروپا، از آغاز تا زمان حال تألیف عیسی صدیق چاپ ۱۳۴۷ و کتاب آموزش و پرورش تطبیقی تألیف محمد مشایخی چاپ ۱۳۴۹ اشاره کرد. صدیق در مقدمه کتاب خود چنین می‌نویسد: این کتاب برای دانش‌جویان دانش‌سرای عالی و دانشکده‌های ادبیات تألیف شده، اما اکنون که مجاهدت می‌شود که با کمال سرعت از فرهنگ اروپا و امریکا اقتباساتی به عمل آید و از روش جدید تربیت استفاده شود، بر فرهنگیان است که امثال این کتاب را

مطالعه کنند و از تجربیات مترقی‌ترین ملل جهان آگاه گردند و در نقشه‌ها و طرح‌ها و اقدامات خود از آن‌ها بهره گیرند.

با وجود گسترش مطالعات آموزش و پرورش تطبیقی در جهان و وجود انجمن‌های مختلف در کشورها تعداد کتاب‌های آموزش و پرورش تطبیقی زیاد نیست. در زبان فارسی علاوه بر کتاب حاضر، می‌توان کتاب‌های آموزش و پرورش تطبیقی تألیف احمد آقازاده انتشارات سمت، ۱۳۹۰؛ آموزش و پرورش تطبیقی (مبانی، اصول و روش‌ها) تألیف بهرام محسن پور، انتشارات سمت، ۱۳۸۹؛ آموزش و پرورش تطبیقی، تألیف لوتان کوی ترجمه محمد یمنی دوزی، انتشارات سمت، ۱۳۷۵؛ آموزش و پرورش تطبیقی، تألیف محمدعلی فرجاد، انتشارات رشد، ۱۳۸۸؛ آموزش و پرورش تطبیقی، تألیف علی محمد الماسی، انتشارات رشد، ۱۳۷۷؛ پژوهش‌های تطبیقی در آموزش و پرورش، رویکرد و روش، تألیف مارک بری و دیگران، ترجمه عباس معدن‌دار و عفت عباسی، انتشارات آبیژن، ۱۳۹۰؛ و آموزش و پرورش تطبیقی تألیف داود غفاری، انتشارات آذر برزین، ۱۳۸۱ را نام برد.

در مجموع، کتاب‌های مذکور و کتاب‌هایی که در سال‌های بعد درباره نظام‌های آموزش و پرورش تطبیقی منتشر شده‌اند، به سهم خود در معرفی نظام‌ها و تجارب آموزشی سایر ملل به ایرانیان نقش آفرین بوده‌اند؛ که یکی از این کتاب‌ها آموزش و پرورش مقایسه‌ای تألیف شراره حبیبی است که چاپ سوم آن را انتشارات آوای نور در سال ۱۳۸۹ در ۲۶۴ صفحه چاپ کرده است. در این مقاله این کتاب نقد و بررسی شده است. ابتدا اثر یادشده به اختصار معرفی و امتیازها و کاستی‌های آن از نظر ابعاد شکلی و محتوایی بیان می‌شود و سپس نقد درون‌ساختاری و برون‌ساختاری آن صورت می‌گیرد؛ در پایان نیز نتیجه‌گیری و پیش‌نهادهایی کاربردی برای بهبود کیفیت کتاب بیان می‌شود.

۲. معرفی مختصر اثر

این کتاب شامل مقدمه و نه فصل است. در این کتاب تشابه و افتراق نظام‌های آموزشی در دوره‌های گوناگون تحصیلی در برخی کشورها بیان شده است.

فصل اول به کلیات اختصاص یافته و در آن به موضوعات مورد بررسی در آموزش و پرورش تطبیقی، مقایسه در ابعاد گوناگون و ضرورت آموزش و پرورش تطبیقی پرداخته شده و تعریف و اهداف آموزش و پرورش تطبیقی بیان شده است و سپس عوامل مؤثر در پیدایش سیستم تربیتی ذکر شده و در پایان نظرهای تعدادی از صاحب‌نظران آموزش و

پرورش تطبیقی آمده است. در قسمت آخر این فصل نظام های آموزشی بر اساس تمرکز و عدم تمرکز مطرح شده است.

فصل دوم به مقایسه کلی کشورها اختصاص یافته که در آن کشورها به چهار دسته تقسیم شده و خصوصیات آنها بررسی شده است.

در فصل سوم با عنوان «رابطه آموزش و پرورش با جریان های استعماری»، در ابتدا آموزش و پرورش مستعمراتی بریتانیا در هند و تلاش استعمارگران برای نابودی لهجه ها و زبان های محلی و ایجاد آموزش و پرورش غربی بحث شده است و در قسمت بعدی این فصل درباره آموزش و پرورش مستعمراتی فرانسه در کشورهای مختلف بحث شده است.

در فصل چهارم با عنوان «پرورش پیش دبستانی» آموزش و پرورش در دوره پیش دبستانی مطرح شده است. در ابتدا سابقه آن و سپس ضرورت توجه به آن و هدف های کلی پیش دبستانی بیان شده است، سپس پیش دبستانی در فرانسه، انگلستان، ژاپن، و چین بیان شده است. در پایان فصل مشکلات آموزش و پرورش پیش دبستانی به صورت کلی ذکر شده است.

در فصل پنجم آموزش و پرورش ابتدایی در فرانسه، انگلستان، ژاپن، و چین بررسی شده است. در این فصل ابتدا توضیحاتی کلی درباره آموزش ابتدایی داده شده، سپس آموزش و پرورش ابتدایی در کشورهای فوق مطرح و در پایان مشکلات آموزش و پرورش ابتدایی به صورت کلی بیان شده است.

در فصل ششم درباره آموزش و پرورش در دوره متوسطه بحث شده است. در ابتدای فصل مفهوم آموزش متوسطه ذکر شده و هدف های کلی این دوره مطرح گردیده و سپس آموزش و پرورش متوسطه در کشورهای فرانسه، انگلستان، ژاپن، و چین مطرح شده است. در پایان فصل نیز فقط مشکلات دوره راهنمایی یا دوره اول متوسطه به صورت کلی بیان شده است.

فصل هفتم کتاب به آموزش عالی اختصاص یافته است و ابتدا مفهوم آموزش عالی و هدف های کلی آن ذکر شده و سپس آموزش عالی در فرانسه، انگلستان، ژاپن، و چین مطرح شده و در پایان فصل پیش نهادهایی برای ارزیابی کیفیت در آموزش عالی و مشکلات کلی آموزش عالی بیان شده است.

در فصل هشتم تربیت معلم، که در اصل نوعی از آموزش عالی است، مطرح شده است. ابتدا، برخلاف فصول قبلی، به تربیت معلم در ایران پرداخته شده و درباره برنامه های درسی آن، سیر تحول و اقدامات مهم در تربیت معلم بحث شده است. سپس تربیت معلم در

فرانسه، انگلستان، ژاپن، و چین مطرح شده است. در پایان فصل معایب دوره‌های تربیت معلم به صورت کلی بیان شده و سپس پیش‌نهادهایی برای بهبود دوره‌های تربیت معلم ارائه شده است.

فصل نهم (فصل آخر کتاب) به تحولات تربیتی در فرانسه، انگلستان، ژاپن، و چین اختصاص یافته و طرح‌های اصلاحی مختلف به طور خلاصه ذکر شده است. در پایان کتاب فهرست منابع ذکر شده (۵۲ مأخذ فارسی و ۷ منبع انگلیسی و یک سایت فارسی) و واژه‌نامه انگلیسی به فارسی آورده شده است.

۳. تحلیل ابعاد شکلی اثر

۱.۳ امتیازها

بر روی جلد از طرح مناسبی، که متناسب با محتوای کتاب است، استفاده شده و رنگ و طرح استفاده شده نیز تا حدودی جذاب است. میزان حاشیه صفحات و سرصفحه‌ها مناسب است. کیفیت کاغذ استفاده شده نیز خوب است و کتاب در قطع مناسب چاپ شده است. از لحاظ حروف نگاری هم اندازه قلم و هم نوع قلم استفاده شده برای نوشتن مطالب مناسب و به آسانی قابل خواندن است و برای درک بهتر مطالب عناوین مهم با قلم پررنگ مشخص شده است. صفحه‌آرایی نیز به نحو مطلوبی انجام شده است. یکی از عوامل مؤثر بر دوام کتاب صحافی است که صحافی این کتاب در حد قابل قبولی است و به گونه‌ای صحافی شده است که استحکام خوبی دارد و تورق آن باعث گسستن صفحات نمی‌شود.

۲.۳ کاستی‌ها

- اگر در پشت جلد، همان‌گونه که در اغلب کتاب‌ها انجام می‌شود، به اختصار توضیحی درباره کتاب می‌آمد بر کیفیت آن افزوده می‌شد.

- با وجود امتیازاتی که کتاب از نظر فنی دارد اما فاقد جدول، تصویر، نمودار، عکس و سایر مواد دیداری است که می‌تواند بر جذابیت کتاب بیفزاید. استفاده از طرح و تصویر مرتبط با مطالب، علاوه بر جذاب تر شدن مطالب، موجب بهبود یادگیری می‌شود. از تصاویر برای توجه بیشتر به متن و ایجاد انگیزه مطالعه و روشن کردن مطالبی استفاده می‌شود که بدون تصویر به آسانی درک نمی‌شوند.

تصاویر آموزشی موجب افزایش یادگیری موضوعات در فراگیران می‌شود و یادگیری را تسهیل می‌کند. به عبارت دیگر، تصاویر آموزشی وظیفه‌ای اساسی در انتقال یادگیری دارد و نه فقط می‌تواند جانمایی برای کلمات بسیار زیاد باشد، بلکه به یادگیرنده کمک می‌کند اطلاعات را بفهمد و به خاطر بیاورد، به گونه‌ای که متن به‌سادگی قادر به انجام دادن آن نیست (آرمند و ملکی، ۱۳۹۱: ۶۶). البته شکل‌ها، جدول‌ها و ... در صورتی ارزش آموزشی خواهند یافت که درباره دلیل استفاده از آن‌ها و ارتباط آن‌ها با بحث و اهمیتشان توضیحی هرچند مختصر داده شود (لیونکا، ۲۰۰۳: ۲۸۳).

- دیگر این‌که فونت‌های استفاده‌شده در کتاب تنوع ندارند و یا این‌که برای توجه بیش‌تر خواننده می‌توان برخی مطالب مهم را در کادر قرار داد که در این کتاب از کادر استفاده نشده است.

۴. تحلیل ابعاد محتوایی اثر

۱.۴ امتیازها

مطالب کتاب روان، سلیس، و قابل فهم است. با این‌که اغلب مطالب گردآوری و نقل قول از منابع دیگر است، اما مطالب با مهارت زیاد کنار هم قرار گرفته‌اند و انسجام و هماهنگی در مطالب وجود دارد؛ در اغلب فصول مطالب ساختار هماهنگی دارند؛ از مزایای دیگر این کتاب استفاده از منابع گسترده و متنوع فارسی است؛ در اغلب موارد مطالب مختصر و مفید مطرح شده است؛ یکی از ویژگی‌های مهم در کتاب‌های دانشگاهی تناسب عنوان‌ها با مطالب ذیل آن است که در این کتاب تناسب وجود دارد؛ ویژگی مثبت دیگر کتاب این است که در اغلب موارد ترتیب مطالب با حروف الفبا یا به ترتیب عدد ذکر شده است؛ ویژگی مثبت دیگر کتاب این است که معادل انگلیسی نام‌های خاص و اصطلاحات تخصص در پانویس آورده شده است؛ هم‌چنین کتاب ویراستاری خوبی دارد و اغلاط تایپی نیز در آن مشاهده نمی‌شود.

۲.۴ کاستی‌ها

- یکی از کاستی‌های مهم از نظر محتوایی قدیمی بودن مطالب کتاب است. در فهرست منابع بیش‌تر کتاب‌ها مربوط ۲۰ تا ۳۰ سال پیش است، در حالی که جامع‌ترین و جدیدترین مطالب مربوط به نظام آموزشی کشورها (که سال ۲۰۱۱ آن در حال حاضر در دسترس

است) در سایت یونسکو (UNESCO) به صورت رایگان در دسترس است و می‌توان دربارهٔ خصوصیات مختلف نظام‌های آموزشی، از جمله ساختار نظام‌های آموزشی و برنامه‌های درسی و موضوعات مختلف اطلاعات ارزشمند یافت که در این اثر از این نوع مطالب استفاده نشده است.

- شیوهٔ استناد به منابع در متن نیز به شیوهٔ ای.پی.ای (APA) نیست و در متن فقط شمارهٔ منابع و صفحه ذکر شده و تاریخ انتشار کتاب‌ها ذکر نشده است؛ بنابراین در این شیوه خواننده متوجه تاریخ انتشار منبع نمی‌شود. از سوی دیگر از منابع جدید، معتبر، به‌روز و مرتبط با موضوع و دست اول استفاده نشده است و این مسئله از مشکلات اساسی کتاب به شمار می‌رود. مثلاً وقتی دربارهٔ آموزش و پرورش کشوری در حال حاضر بحث می‌شود منابع آن مربوط به بیش از بیست سال پیش آن هم به زبان فارسی است که ممکن است آن منبع هم از منابع قدیمی‌تر استفاده کرده باشد؛ بنابراین به‌روز نبودن مطالب و استفاده نکردن از منابع دست اول از کاستی‌های مهم کتاب به شمار می‌رود.

از کاستی‌های دیگر این کتاب نپرداختن به برخی موضوعات مهم در قلمرو آموزش و پرورش تطبیقی است از جمله روش تحقیق که حوزهٔ تحقیق و قلمرو مطالعه در آموزش و پرورش تطبیقی بسیار گسترده است و پاسخ‌گویی به هر سؤال و تتبع در هر مقوله‌ای از این رشته شیوهٔ پژوهشی خاص خود را می‌طلبد. این گستردگی طیف مطالعات به روش‌های تحقیق در این رشته تنوع می‌بخشد و طبقه‌بندی‌های مختلفی از روش‌های تحقیق در این حوزه به عمل آمده است (محسن‌پور، ۱۳۸۹: ۳۱) و مباحث جدید مربوط به این حیطه را می‌توان در کتاب ماک بری و هم‌کاران (Bray et al., ۲۰۰۷) دنبال کرد. همین‌طور نظریه‌های مختلف در آموزش و پرورش تطبیقی قابل بررسی است (محسن‌پور، ۱۳۸۹: ۵۱). از جمله نظریه‌های زیر مطرح هستند:

- نظریهٔ تطابق: بر اساس این دیدگاه آموزش و پرورش هر جامعه‌ای وسیله‌ای برای حفظ تعادل آن جامعه تلقی می‌شود. یعنی هر جامعه‌ای آن نوع آموزش و پرورش را می‌پذیرد که موجب بقای آن جامع می‌شود. بنابراین، آن گروه از متصدیان آموزش و پرورش تطبیقی که متأثر از چنین نظریه‌ای بودند، می‌کوشیدند تا با بررسی رابطهٔ بین جامعه و آموزش و ارائهٔ شواهدی از کشورهای گوناگون نشان دهند که آموزش و پرورش در حفظ تعادل جامعه ایفای نقش می‌کند.

- نظریهٔ تکاملی: این نظریه یکی دیگر از نظریه‌هایی است که بر جهت‌گیری‌های تحقیقاتی پژوهش‌گران آموزش و پرورش تطبیقی اثر گذاشته است. طرف‌داران نظریهٔ

تکامل پیشرفت جوامع از مراحل پایین به مراحل بالاتر را باور دارند و معتقدند جامعه موجودی زنده است که دارای ساختارهایی تخصصی است و این ساختارها بقای جامعه را تسهیل می کنند. دیگر آن که بین سطح تکاملی جامعه و نوع آموزش و پرورش آن جامعه گونه‌ای سنخیت و هماهنگی وجود دارد.

- نظریه تجدد: گروهی از نظریه پردازان نیز بر این باور بودند که اگرچه عوامل پیچیده‌ای چون شهرنشینی، رسانه‌های همگانی، نظام نوین اقتصادی و تحرک سیاسی در تبدیل انسان‌های سنتی به انسان‌های متجدد دخیل و مؤثرند، اما از طریق آموزش و پرورش می توان انسان‌های جوامع سنتی را متجدد بار آورد. این باور موجب شد که عده‌ای از محققان آموزش و پرورش تطبیقی کوشش خود را معطوف شناسایی رابطه بین آموزش و پرورش و تجدد در کشورهای گوناگون کنند. در این جا بحثی از این نظریه‌ها نیامده است.

همین طور در برنامه درسی (curriculum) کشورها تحولاتی رخ داده از جمله گرایش به برنامه درسی تلفیقی (integration) که ذکری در این زمینه نشده است. همین طور تاریخ تحولات آموزش و پرورش تطبیقی از مباحث اساسی این موضوع است که بدان پرداخته نشده است. مباحث مربوط به حیطة را می توان در کتاب ماریا منزون (Manzon, ۲۰۱۱) ملاحظه کرد، هم چنین تحولات اخیر در نظام‌های آموزشی گسترش استفاده از فناوری‌های نوین آموزشی است حتی در کشور ما نیز استفاده از آن‌ها در حال گسترش است در این کتاب در این زمینه نیز بحث نشده است. درباره این موضوع در منابع گوناگون خارجی به تفصیل بحث شده است. از این جهت می توان گفت جامعیت کافی در کتاب حاضر کم تر است. در کتاب مطالبی نیز در فصل سوم با عنوان رابطه آموزش و پرورش با جریان‌های استعماری مطرح شده که با آموزش و پرورش تطبیقی چندان مرتبط نیست.

کتاب از نظر ویژگی‌های آموزشی نیز کاستی‌هایی دارد و فاقد هدف‌های آموزشی است. هدف‌های آموزشی کتاب درسی باید قبل از ارائه متن محتوا ارائه شود. این کار موجب می شود دانش جو از انتظارات آموزشی و برنامه ریزان و مؤلفان آگاهی پیدا کند و با بصیرت بیش تر به یادگیری بپردازد. آشنایی با هدف‌ها در ایجاد انگیزه یادگیری و جهت دهی به فعالیت‌های یادگیری نیز مؤثر است (آرمند و ملکی، ۱۳۹۱: ۴۶).

هم چنین کتاب فاقد پرسش در پایان فصول است. در کتاب‌های درسی از پرسش و طرح سؤالات مختلف برای تعمیق یادگیری استفاده می شود. پرسش مناسب علاوه بر کمک به فهم و درک بهتر مطالب، فراگیرنده را به انجام فعالیت‌های مختلف سوق می دهد.

استفاده نکردن از نمایه از کاستی‌های دیگر کتاب است. یکی از قسمت‌های مهم پایانی در انتهای کتاب درسی دانشگاهی نمایه است که شامل نمایه‌اسامی، مکان‌ها، و نمایه موضوعی است. وجود نمایه در کتاب محققان را در دسترسی آسان به مفاهیم و موضوعات داخل کتاب یاری می‌دهد.

کتاب دارای واژه‌نامه است که البته این از محاسن کتاب به شمار می‌رود، اما در واژه‌نامه اصلاحات پیش پا افتاده و عمومی مطرح شده است. آوردن معادل لاتین اصطلاحات و مفاهیم مهم علمی در پایان کتاب درسی بسیار مهم و حائز اهمیت است. ضروری است خواننده کتاب برای درک صحیح مطالب از معادل لاتین اصطلاحات آگاهی یابد. واژه‌نامه باید محدود به واژه‌های کلیدی کتاب مورد نظر باشد. منظور از واژه‌های کلیدی واژه‌هایی است که برای درک مفاهیم کتاب نقش اساسی دارند و توجه به برابر نهاده‌های خارجی آن‌ها خواننده را در فهم مطلب یاری می‌کند. اما در این کتاب تعدادی از واژه‌ها اصلاح تخصصی محسوب نمی‌شود مانند center به معنی مرکز یا general به معنی عمومی.

۵. نقد درون‌ساختاری (میزان انسجام درونی اثر)

محتوای کتاب درسی علاوه بر وضوح و ایجاز، باید یک‌دستی و انسجام داشته باشد. یعنی همه بندها (پاراگراف‌ها) با یک‌دیگر در راستای هدف‌های مورد نظر پیام هماهنگی را به یادگیرنده انتقال دهند. از این جهت در مطالب کتاب هماهنگی لازم وجود دارد و مطالب درون کتاب منسجم‌اند. اگرچه در برخی موارد یک‌دستی در نحوه ارائه مطالب رعایت نشده است. مثلاً در دوره متوسطه در فرانسه فهرست درس‌های این دوره در جدولی ذکر شده است، اما در سایر کشورها این چنین عمل نشده است. از این لحاظ در کتاب حاضر کاستی وجود دارد.

یکی از اقدامات دیگری که به انسجام متن به میزان زیادی کمک می‌کند تناسب و رابطه عنوان با محتواست. عناوین باید کم‌ترین کلمات ممکن را برای معرفی محتوای کتاب در بر گیرند. از این لحاظ تناسب در مطالب کتاب وجود دارد و مطالب ذیل هر عنوان با عنوان آن هماهنگی دارد.

۶. نقد برون‌ساختاری

در خصوص میزان سازواری با مبانی و پیش‌فرض‌های مفروض اثر می‌توان گفت این اثر

به دنبال نشان دادن تشابه و افتراق برخی نظام‌های آموزشی است که نگارنده تلاش کرده در کتاب این کار را به انجام رساند.

۱.۶ میزان سازواری با مبانی و پیش‌فرض‌های اسلامی

مطالب کتاب از نظر موضوعی منافاتی با مبانی و پیش‌فرض‌های اسلامی ندارد و مطالب از زاویه علمی بررسی شده است. با این حال در فصل سوم رابطه آموزش و پرورش با جریان‌های استعماری مطرح شده که از نظر اسلامی حائز اهمیت است، اگرچه این فصل ارتباط کم‌تری با آموزش و پرورش تطبیقی دارد و جای آن در این کتاب نیست و در کتاب جداگانه‌ای باید مطرح شود.

۷. نتیجه‌گیری و پیش‌نهادهای کاربردی

در این مقاله کتاب آموزش و پرورش مقایسه‌ای نقد و بررسی شد. بررسی این اثر از دو جهت حائز اهمیت است؛ نخست آن‌که این کتاب به عنوان یکی از منابع به زبان فارسی در آموزش و پرورش تطبیقی است که در مراکز علمی دانشگاهی استفاده می‌شود و از سوی دیگر هرگونه نقد سازنده می‌تواند به سازنده‌تر شدن منابع مورد استفاده از سوی مخاطبان منابع علمی یاری رساند. همچنین ویژگی‌هایی که از بررسی این اثر به دست می‌آید می‌تواند در غنی‌سازی سایر منابع نیز به کار گرفته شود و مؤلفان چنین کتاب‌هایی با عنایت به موارد مطرح‌شده در این جا آثار خود را با کیفیت بهتری ارائه دهند.

در این مقاله نکات مثبت و کاستی‌های کتاب از جنبه‌های گوناگون مطرح شد و با عنایت به آن‌ها پیش‌نهادهای زیر برای بهبود کیفیت کتاب قابل ذکر است:

- کتاب فاقد جدول، تصویر، نمودار، عکس و کادر و سایر مواد دیداری است که می‌تواند بر جذابیت کتاب بیفزاید. بنابراین پیش‌نهاد می‌شود با استفاده از این ابزارها به جذابیت مطالب و بهبود کیفیت آن‌ها کمک کرد؛
- در پشت جلد کتاب مزایای کتاب در چند سطر خلاصه بیان شود؛
- فهرست مطالب خیلی کلی و فقط با عنوان فصول است که بهتر است با جزئیات بیش‌تری آورده شود؛
- برای تأثیر آموزشی بیش‌تر کتاب هدف‌های آموزشی در ابتدای فصول و پرسش‌ها در پایان فصول آورده شوند؛

- همین‌طور آوردن نمایه در پایان کتاب می‌تواند مفید باشد؛
- در واژه‌نامه پایان کتاب فقط واژه‌های تخصصی مهم آورده شود و واژه‌های عام ذکر نشود؛
- در شیوه‌ارجاجات از شیوه‌ای پی. ای. (APA)، که در سطح جهان مرسوم است، استفاده شود؛
- از منابع جدید و به‌روز و دست اول استفاده شود و در منابع خارجی از منابع معتبر مرتبط با این موضوع استفاده شود (که به مهم‌ترین منابع در این زمینه در مقاله اشاره شده است)؛
- موضوعات مهم در قلمرو آموزش و پرورش تطبیقی در کتاب مورد توجه قرار گیرد تا کتاب بهتر بتواند سرفصل درس را پوشش دهد؛ از جمله روش تحقیق در آموزش و پرورش تطبیقی و تاریخ تحولات این رشته. برخی موضوعات که ارتباط کم‌تری با آموزش و پرورش تطبیقی دارند حذف شوند، مانند رابطه آموزش و پرورش با جریان‌های اجتماعی.
- در ارائه مطالب مربوط به کشورهای گوناگون یک‌دستی رعایت شود. مواردی که برای یک کشور آورده می‌شود به همان شکل برای سایر کشورها نیز ذکر شود.

پی‌نوشت

۱. مراکز مهم پژوهشی در آموزش و پرورش تطبیقی

Boston College Center for International Higher Education

The Center for Comparative Studies in Education

Center for Comparative Study of Education, Loyola University Chicago

Center for Research and International Collaboration, Hong Kong Institute of Education

Center for Slavic, Eurasian and East European Studies at University of North Carolina

Center for Study of Education in an International Context, University of Bath UK

Comparative Education Policy Research Unit, City University of Hong Kong

Comparative Education Research Center, University of Hong Kong

Deutsches Institute Für International Pädagogische Forschung/ German Institute for International Educational Research

The European Association for International Education (EAIE)

FIU International Institute of Educational Development

Flinders University Institute of International Education
Institute of International Education
The International and Comparative Education Research Group
Monash Center for Research in International Education
Netherlands Organization for International Cooperation in Higher Education
New York University Program in International Education
OECD Center for Educational Research and Innovation
Pitt Institute for International Studies in Education, University of Pittsburgh, USA
UK Center for International Education and Research (CIER)

منابع

آرمند، محمد و حسن ملکی (۱۳۹۱). *مقدمه‌ای بر شیوه طراحی و تألیف کتب درسی دانشگاهی*، تهران: انتشارات سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).

آقازاده، احمد (۱۳۹۰). *آموزش و پرورش تطبیقی*، تهران: انتشارات سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).

بری، مارک و دیگران (۱۳۹۰). *پژوهش‌های تطبیقی در آموزش و پرورش*، رویکرد و روش، ترجمه عباس معدن‌دار و عفت عباسی، تهران: آبیژ.

حبیبی، شراره (۱۳۹۱). *آموزش و پرورش مقایسه‌ای*، تهران: آوای نور.

فرجاد، محمدعلی (۱۳۸۸). *آموزش و پرورش تطبیقی*، تهران: رشد.

محسن‌پور، بهرام (۱۳۸۹). *آموزش و پرورش تطبیقی (مبانی، اصول و روش‌ها)*، تهران: انتشارات سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).

Bray, M., B. Adamson and M. Mason (eds.) (۲۰۱۴). *Comparative education research: Approaches and methods*, Vol. ۳۲, Springer.

Cowen, R. and A. M. Kazamias (eds.) (۲۰۰۹). *International handbook of comparative education*, Vol. ۲۲, Springer Science & Business Media.

Lepionka, M. E. (۲۰۰۳). *Writing and developing your college textbook*, Atlantic Path Pub.

Manzon, M. (۲۰۱۱). *Comparative education: The construction of a field*, Vol. ۲۹, Springer Science & Business Media.

UNESCO, I. (۲۰۱۰). *World Data on Education. Principles and general objectives of education*. Retrieved April, ۲۸, ۲۰۱۲.

